

XI

*Ново поглавље
историје:
Народна
Република Кина*

Период од четвртине века који започиње 1. октобра 1949. проглашењем Народне Републике Кине у Пекингу, а завршава се смрћу њеног оснивача и инспиратора 1976. године, несумњиво ће остати забележен у историји као период по свему изузетан. Тај период је обележен драматичним променама, дубоким кризама и веома опасним демографским порастом. Исувише је рано закључити какво ће му место припасти у историји, будући да се та историја и даље ствара.

Прекид с претходним периодом је очигледан и не може се неизградити све оно што садашњу Кину разликује од оне из периода 1919–1945, а још више од оне 19. века. Међутим, оно што неупућено изгледа као ново понекад је мање ново него што се то мисли. Постоје бројне везе с најближом прошлопошћу: генерација која је спознала деценију Нанџинга и кинеско-јапански рат потпуно је нестала крајем 20. века, а главне вође из периода 1950–1975. формиране су у време када је Чант Каишек управљао судбином Кине. Сам Мао Цедунг, рођен 1893, све до смрти остао је совјетски човек из Ђиангсија, периода Дугог марша и Јанана. Постоје, међутим, и много тананије, ништа слабије везе са старијом прошлопошћу. Егалитаристичке и утопистичке тежње народне традиције без сумње су дубоко утицале на главног вођу нове Кине. С друге стране, смисао за организацију, колективну дисциплину, индоктринацију, за велике радове огромног обима и чак тако изненађујући прелаз из хаоса и анархије на ред није тако нов за Кину. У сасвим новом оквиру, без сумње, неке државне и неке моралне традиције одржале су се до наших дана. Иако су репери сасвим други, а међународни контекст сасвим различит,

могло би се догодити да поглед с дистанце јасније осветли оно што повезује актуелну Кину с њеном прошлочћу: дugo смо били веома осетљиви на то да садашњост може деловати анегдотски, због недостатка информација или стално присутне пропаганде.

Самосвојност новог режима

Дубоко размиоилажење на свим пољима између Кине и Совјетског Савеза после 1960. године не би требало да потисне чињеницу да су све институције нове Кине представљале чисту копију совјетских институција, као ни то да је Комунистичка партија Кине верна копија бржевничке партије (исто се може рећи и за националистичку партију Куоминтанг). Совјетски утицај је у Кини био веома снажан у часу када је постављан темељ новог режима. У Кини, као и у Совјетском Савезу, државни органи су били под пуном контролом партије. Партија је била свуда присутна и управљала свиме чак и када није била компетентна да то чини: администрацијом, предузећима, сеоским задругама, фабрикама, болницама, школама, универзитетима... Чланови партије нису уживали толике привилегије као у Совјетском Савезу; иако је живот малих кадровика био прилично тежак, чланство у партији ипак је доносило бројне предности. Владајућу елиту су чинили најстарији чланови партије, они који су учествовали у борбама пре ослобођења. Остарели чланови (на исти феномен старења кадра се наилази у Совјетском Савезу) разликују се од мноштва нових који заузимају мање одговорне положаје или само извршавају задатке. У овој строгој хијерархији, једини критеријум за напредовање представљала је оданост политички правоверној партији. Постојале су, дакле, суштинске аналозије између политичког система Кине и СССР-а. То је навело неке стручњаке за савремена питања на процену да би Кина, од часа када се буду смирила превирања периода 1950–1975, могла да крене путем развоја аналогног развоју Совјетског Савеза.

Међутим, током читавог првог периода нови кинески режим се исказао као дубоко оригиналан, већ и због самог значаја који је придаван индоктринацији и преобраћању друштва и, с друге стране, због извесног револуционарног романтизма. Од 1950. до 1975. живот Кинеза је био често уздрмаван а катkad и ремећен читавим низом „акција“ намењених мобилизацији целокупног становништва или једног његовог дела путем масовних средстава комуникације:

плаката, новина, радио-емисија, експозеа и дискусија. У оквиру породице и на безбројним састанцима организованим у радној средини, свако је био дужан да пријави, под претњом озбиљних непријатности, ако међу својим ближњима и колегама открије противнике режима, неутралне и независне духове. Морало се прибегавати самокритици чак и за најбеззначајније грешке или недовољну верност партији. Групни часови на којима се углавном прорађивало дело Мао Цедунга или текстови у *Дневнику народа*, преиспитивање савести, признање и покајање пред колективом, понижење, све то је требало да одржи висок ниво „политичке“ свести и да сломи отпор људи. Тако је народ морао сам да елиминише „контрареволуционарне елементе“ из својих редова и да се реформише кроз непрестана прочишћавања и заклињања.

Слободно се може рећи да су од 1950. главне активности нове Кине представљале пропаганда и индоктринација, активности чија цена, материјална и људска, никада неће моћи тачно да се утврди, али је, без сваке сумње, била огромна. До смрти Мао Цедунга, трансформација друштва је готово увек постављана испред економског развоја и проблема управљања земљом. Како објаснити ову предност „политике“ над економијом? Историја Комунистичке партије Кине је свакако главни разлог: кроз примере и убеђивања Црвена армија се учврстила у селима, а сеоске скупштине, где је суђено бившим богатим сељацима, послужиле су као модел за ширу примену, који је требало да допринесе промовисању револуције под контролом партије и промени менталитета. Међутим, морaju се узети у обзир и темперамент и одлучујући утицај Мао Цедунга упоредо с неким тенденцијама својственим Комунистичкој партији Кине од самог њеног настанка. Од оснивања партије афирмисале су се утопистичке тежње које су се надовезале на једну веома стапу миленаристичку традицију: традицију Великог уједињења (*датонг*) или Великог мира (*таипинг*), која је, на почетку, инспирисала устанак Таипинга, а изражена је у делу *Датонгшу* Кант Јувејија с краја 19. века. Бескласно, јединствено друштво у коме свима припада све – наспрот мандаринском друштву – древни је мит који је, с временом, обожен сасвим модерним бојама. Ове тежње се заснивају на уверењу да је све могуће и да је довољно само желети. Тако је већа постављена изнад познавања ствари, а мишљење партије изнад стручног мишљења. Тај волунтаризам је био посебно изражен код Ли Даочаоа, а представљао је и једну од главних карактерних црта Мао Цедунга.

Кризе и трагедије кроз које је Народна Република Кина пролазила од свог оснивања најчешће су потицале од тешкоћа примене и сувише амбициозних директива. Те тешкоће су вукле уназад, модификовале „политичку линију“ и откривале разилажења у концепцијама на највишем нивоу. Заступницима брзе и радикалне промене друштва веома рано су се супротставили управљачи свесни опасности импровизације и поборници лакшег ритма развоја прилагођенијег људским могућностима. Супротстављање тенденција је довело до борби фракција унутар партије, а свака је настојала да искористи бес који су у народу изазвали ауторитаризам и некомпетентност кадрова. Ти сукоби су у време Културне револуције довели до праве анархије у којој се сасвим јасно испољило неслагање између свемоћног партијског апарата и тежњи младих за независношћу. У овим сукобима, баш као и у свакодневној комуникацији, коришћен је марксистички речник – термини су имали за циљ да изразе морални суд о тренутном противнику, а не да дају објективну анализу друштва.

Од савезништва до раскида са Совјетским Савезом

Грађански рат, који је трајао дванаест година, врло брзо је окончан у корист комуниста услед вакуума који је настао падом Чанг Каишековог режима и опште тежње за миром после толиких година патње. Црвена армија је наишла на позитиван пријем код једног дела становништва и добrog дела интелектуалаца. Насупрот пљачкама и заплени сељачке имовине што су их спроводиле националистичке трупе, комунисти су живели у блиским односима са сељацима, организујући поделу земље и окончавши експлоатацију најсиромашнијих. Осим тога, комунистичке трупе су се једине ефикасно бориле против јапанског завојевача. Дисциплина, социјална правда и патриотизам придобили су симпатије. Могло би се рећи и да су корумпираност националистичког режима, инфлација и општа замореност одлучујуће придонели готово општем повезивању народа с новим режимом.

Иако је комунистички кадар имао довољно времена да се припреми за прихватање нове одговорности, победа им је можда до-

шла превише брзо. Њихово искуство је било ограничено на село и на герилу. Сада су, у року од неколико месеци, морали да преузму руковођење огромном територијом и веома великим градовима. Наследили су сиромашну земљу са веома ниским стандардом и озбиљним индустриским застојем. Од 1937. године беснели су грађански рат и сукоби са спољним непријатељима, а људи су одавно били свикили на неправду и корупцију. Нови руководиоци су прилично брзо успели да елиминишу опозицију и да успоставе мир и дисциплину, да зауставе инфлацију, да постигну да свако барем има од чега да се на храни и обуче, да покрену фабрике и да оспособе све железничке линије. Обнова је била завршена већ 1952. године. Како објаснити тако брз опоравак и напредак који је уследио до 1958., и који је у супротности с великим тешкоћама СССР-а после 1917? Неке кинеске особине – издржљивост у раду, проницљивост, смисао за међусобну помоћ и организацију – нису биле стране Совјетима, али би одушевљење и понос због независности, осећање патриотизма великог, дуго и неправично понижаваног народа, наде многих у нови режим, најзад, оданост и дисциплина кадрова, одлучност и истовремана обазривост у управљању, пре могли све да објасне.

Када се узме у обзир бројност популације (600 милиона становника око 1960) комунистичка револуција није била толико крвава колико је могла бити. Током првих година, нови режим је водио рачуна да од себе не одбије бившу буржоаску класу која се придружила напору обнове производње у полуправитним и полујавним предузећима. Руководиоци су на читаву сеоску Кину проширили мере донете у зонама које је контролисала Црвена армија пре ослобођења. Вештачки подељени у пет категорија од 30. јуна 1950. (власници некретнине, богати сељаци, средње богати, сиромашни, пољопривредни надничари), сељаци су свуда подстицани да износе неправде које су претрпели од поседника и лихвара и да на бурним скуповима захтевају казну за кривце што се веома често завршавало насиљем и егзекуцијама по кратком поступку. Често је наглашавана потреба прерасподеле земље која би од сваког начинила ситног власника, што сведочи о извесној кинеској флексибилности. Ту флексибилност су у ствари наметнуле прилике; народна Кина ће се врло брзо усмерити ка прилично стриктном подражавању совјетског модела.

Совјетски модел

Од 1952. индивидуалне експлоатације земљишта, проистекле из аграрне реформе, почињу да се групишу. Од 1954. формирају се прве „радне задруге“, по угледу на совјетске колхозе. Истовремено с постепеном општом колективизацијом земље у периоду 1955–1957. предузимани су напори у смеру развијања тешке индустрије: челик, угљ, нафта, електрична енергија... Дајући апсолутну предност развоју тешке индустрије, Кина преузима модел Совјетског Савеза. Из СССР-а је дошао велики број саветника и техничара. Од сељаштва се захтевало огромно залагање: они су у исто време морали да измене своје навике и да исхране градове чије се становништво убрзано повећавало због миграције са села, да плате опрему купљену од СССР-а и источних земаља и да снабдеју неке фабрике пољопривредним производима. Први пут у историји, Кина почиње да ствара базну индустрију, неопходну за независност земље. То је капитал који се не односи само на обалу и област Шангаја, као у време полуколонијализма, већ и на унутрашњост, и не своди се само на индустрију широке потрошње као некад. Исто тако је уложен огроман напор у ширењу железничке мреже у провинцијама унутар земље.

Међутим, у периоду 1955–1957. испољавају се и огромне тензије и исказује се потреба у владајућим круговима за извесним попуштањем. Незадовољство села колективизацијом земље изазвало је пад производње. Зато је одлучено да се сељацима, често с правом љутим због некомпетентности и ауторитарног држања кадровика послатих из града на село, допусте већа независност и иницијатива. Изнова је одобрено постојање слободног тржишта. После 20. конгреса Комунистичке партије Совјетског Савеза вихор либерализма је прострујао кроз све комунистичке земље. Кина тог доба је утолико осетљивија с обзиром на то да попуштање постаје неопходност у овој земљи. Свуда у бази је дозвољено исказивање слободног мишљења. Појачана су настојања да се поново привуку интелектуалци међу којима је половина била непријатељски расположена или пак резервисана према режиму. Веома опрезни после бројних сеанса посвећених „реформи мишљења“, којима су били подвргнути, интелектуалци испрва, упркос сталним позивима, одбијају да критикују партијске методе. Било је потребно много охрабрења да би се на то најзад одлучили. Покрет који је 1957. назван „Стоти-

ну цветова“ доводи до првих правих оптужби режима. Студенти и интелектуалци су осудили карикирање демократије на свим нивоима; целокупна власт је била у рукама шесторо чланова сталног комитета и све је свуда било унапред одлучено: стално уплитање партије у свим областима онемогућавало је сваки озбиљнији рад; они који су доносили одлуке најчешће за то нису били способни, а једину њихову заслугу представљали су послушност и оданост политичкој правоверности; рад и стручност су били на мањој цени од лицемерја. Нападан је чак и Совјетски Савез који је демонтирао фабрике на североистоку Кине и наплаћивао до последње копејке помоћ коју је дао једној од најсиромашнијих земаља света. Покрет је наговештавао време Културне револуције када ће се млади подићи против загушујуће партијске тираније. Међу руководиоцима је завладала неверица: они нису били у стању ни да претпоставе да су постојали толико нездовољство и огромна жеђ за слободом. Студентски немири и побуна до које је дошло у Вухану крајем јуна 1957. године наметнули су потребу хитног поновног преузимања ствари у своје руке. На бруталан начин је потврђен ауторитет партије, а експеримент покрета „Стотину цветова“ дефинитивно је окончан. Трајао је само пет недеља.

Покушај либерализације у интелектуалним круговима окренуо се против режима. Исто се догодило и на селу: опште попуштање и успостављање слободног тржишта довели су до занемаривања колективног сектора и окретања изворима индивидуалног профита. И ту је било неопходно зауставити урушавање система. То неће бити повратак на претходно, већ сулуд и врло рђав експерименат.

Велики скок напред

То што су интелектуалци и сељаци искористили либерализацију да би се окренули против режима и вратили традиционалном понашању, што се привилегована бирократија већ развила, значило је да реформа менталитета није продрла довољно дубоко и да је било потребно уложити нов снажан напор како би се читаво кинеско друштво радикално променило. Невероватан колективни напор, назван Велики скок напред, који је покренуо Мао Цедунг, већ непријатељски расположен због дестаљанизације и разјарен совјетским презирањем Кине, био је утопијски пројекат потпуног преуређења сеоских и градских заједница, покушај, за неколико година,

сустизања индустријализованих земаља и истовремени обрачун с буржоазијом која се поново рађала захваљујући општој децентрализацији. То је био одраз његовог револуционарног романтизма и вере у креативност народа. Тако је 1958/59. дошло до мобилизације великих размера. Пропаганда и усмеравање превазишли су све што је до тада виђено. Колхози совјетског типа су напуштени у корист много ширих аутономних јединица које су назване народне комуне. Ове комуне, од којих је свака обухватала од две до десет хиљада породица, морале су саме да управљају и да решавају сва питања која се њих тичу а односе се на пољопривреду, индустрију, трговину, друштвене послове, одбрану... Све је било колективизирano, чак и мале личне парцеле које су сељаци могли да увећају 1957. године. Укинуто је свако лично власништво, чак и оно које се односило на предмете свакодневне употребе. Породични живот уступа место колективној заједници. Истовремено се ради на укидању разлика између града и села, и у том циљу се улаже велики напор у индустријализацију села изградњом малих високих пећи и позивањем на општу инвентивност, као и на традиционалне технике. Убрзано се ради и на повећању пољопривредне производње искоришћавањем сваког земљишта и свеобухватнијим плановима наводњавања. Птице које шкоде сетви систематски се уништавају, а у свим селима важи лозинка – дубоко орање и гушће сејање. У року од две године требало је остварити све оно што је предложено другим петогодишњим планом и једним скоком прећи у социјалистичко друштво. Чинило се да је све могуће.

Одлична жетва 1958. као да је потврдила сва очекивања и, у клими утркивања која је тада владала, статистички показатељи су расли на сваком следећем ступњу кадровика жељних да се истакну, делујући више него охрабрујуће. Међутим, 1959. године жетва је била осредња и ентузијазам почиње да опада. Свима постаје јасно да Велики скок напред представља огромно расипање добара и енергије, пропаст за пољопривреду и индустрију. Свуда се све импривизовало у потпуној анархији, силом су наметнути нови начини узгајања култура уз пренебрегавање искуства сељака, живот села је узалуд поремећен. Следеће две године представљају најмрачнији период у историји новог режима. После суше каква није била забележена читав век, жетве 1960. и 1961. биле су катастрофалне и Кина се поново суочава с претњом опште катализме за коју је веровала да је одагнала заувек: најмање тринаест милиона људи умире од глади, много више него икад раније. Још један фактор је утицао на

продубљивање кризе: разјарен и забринут због испољавања тежњи ка независности Кине, Совјетски Савез изненада 1960. прекида слашње помоћи, раскида уговоре о техничкој и научној сарадњи и опозива све своје техничаре. Кина тада улази у дуги период међународне изолације.

Од прекида са СССР-ом до смрти Мао Цедунга

Различита су виђења историје Народне Републике Кине од њеног настанка до данашњих дана – у зависности од становишта са кога се сагледава. Можда упорно настојање Кине да се ослободи совјетског туторства и совјетског модела представља једну од најсветлијих одлика њене историје.

Савезништво са СССР-ом натерало је Кину да, мимо своје воље, одмах по ослобађању, у часу када је реконструкција била на првом месту, ступи у крвави Корејски рат. Овај је сукоб, заштравајући хладни рат, ефикасно допринео учвршћењу веза које су постојале између два народа и постављању Кине на страну земаља које су биле под доминацијом Совјетског Савеза. Инвазија на Јужну Кореју 25. јуна 1950. имала је за директну последицу одлуку о стављању Тајванског мореузда под заштиту Сједињених Држава. Обезбеђујући велику помоћ у војци и новцу преживелим припадницима националистичког режима који су побегли на Тајван, Сједињене Државе су вештачки продужиле живот умирућег режима Чанг Каишека на острву које је педесет година било део јапанског царства. То је почетак фикције о две Кине и требало је дочекати 1971. да би земља од 800 милиона становника добила могућност приступа Уједињеним нацијама и осталим међународним организацијама. Гурнувши Кину на маргину нација и организујући велику блокаду око ње, од Кореје и Јапана до југоисточне Азије, Сједињене Државе су ојачале кинеска изолационистичка настојања, учврстиле постојећи режим и повећале кинеску подређеност Совјетском Савезу. У свим областима – индустрији, науци, техници, образовању, спољној политици... – Кина је у то време у потпуности зависила од Совјетског Савеза, с којим ју је од 1950. па следећих двадесет година спајао

пакт о „пријатељству, савезништву и узајамној помоћи“. Тачно је да су наплативи аванси СССР-а и помоћ његових техничара и стручњака из источних земаља допринели реконструкцији и економском опоравку земље. Али је, исто тако, јасно да је совјетски модел био веома лоше прилагођен кинеским приликама (скупе инвестиције у велике индустријске комбинате нису нимало одговарале сиромашној земљи са огромним бројем физичких радника) и да је само стање зависности Кине од Совјетског Савеза представљало лудост. Било је неизбежно да се, пре или касније, такво стање оконча. Велики преокрет се додгио око 1959. године. Треба подсетити да су на Западу, због раскида између Кине и Совјетског Савеза, настали маоистички покрети.

Прву манифестију кинеске независности представља управо Велики скок напред: одлучити да се брзо прођу етапе које воде у социјализам и прибећи читавом низу експеримената који никад пре нису били опробани (народне комуне, колективизација доведена до крајности, индустријализација села...), значило је одбацити совјетски модел и сврстати се међу дисиденте. Двадесети конгрес Комунистичке партије СССР-а, дестаљанизација, мирољубива коегзистенција, читав велики покрет отопљавања који је од 1956. почeo да се манифестије у Совјетском Савезу и у источним земљама показао се као веома неповољан за кинеско руководство, које није могло ни помишљати на демобилизацију у часу када је од земље захтевано улагање огромног напора. На совјетској страни су само порасли неповерење и гнев. Петнаестог октобра 1957. пре него што ће бити лансиран пројекат Велики скок напред, Хрушчов је објавио тајни споразум који је обавезивао Совјетски Савез да снабдева Кину неопходним материјалом за производњу нуклеарног оружја (објава која ће Пекингу бити саопштена тек јуна 1959). Велики скок напред Совјетима је деловао као чиста лудост. Њих, осим тога, забрињавају агресивно расположење Кинеза и њихово настојање да поврате острво Ђуемој унутар обала Фуђиена и размирице са Индијом, совјетским савезником. Пре напада на Ђуемој 1959. године, избио је велики устанак на Тибету који је одмах у крви угашен. Управо овај тибетански конфликт довео је до сукоба са Индијом 1962. године. Ускоро ће се Кина сукобити и са самим Совјетским Савезом око територија које је царска Русија одузела Кини. И док је хладни рат чвршће повезивао Кину са Совјетским Савезом, „мирољубива коегзистенција“ имала је супротне ефекте, како у унутрашњој политици – у вези с путевима револуције и социјализма – тако и

у међународним односима: кинески руководиоци се упорно нису слагали са онима које ће ускоро назвати „ревизионистима“ и новим царевима.

Интермедијум од 1960. до 1965.

Године 1960. требало је истовремено се извући из последица неуспеха Великог скока напред и суочити се с новим изазовом који је представљао нагли прекид помоћи социјалистичких земаља у најкритичнијем тренутку. Готово потпуно изолована, Кина ће успети да се супротстави недаћама без ичије помоћи и да поново искаже прави осећај за меру. Од 1960. године Кина одустаје од извесних непопуларних иновација, смањује обим задруга и враћа се на „материјалну стимулацију“, односно изнова одобрава постојање слободног тржишта; даје се реч стручњацима и техничарима и њихово мишљење се уважава. Ту промену правца прате промене у руководству и удаљавање од дела Мао Цедунга, кога 1959. године на месту председника републике смењује Лиу Шаоћи. На високим местима и у неким интелектуалним круговима кроз алузије се критикује авантуристичка политика Мао Цедунга. Процењује се да је она довела до катастрофе. Дошло је време компромиса и давања предности пољопривреди, предности која никада није требало да јој буде ускраћена. Сада је сва пажња усмерена на развој пољопривреде, индустрије вештачког ђубрива, лаке индустрије и на механизацију пољопривреде. Није изгубљено све чему се тежило Великим скоком напред: радионице и мале сеоске фабрике сведоче о истој тежњи за децентрализацијом, наступом совјетској традицији. Године 1963. Кина излази из периода оскудице и сељаци, на којима је до тада лежао сви терет индустиријализације, доживљавају побољшање животног стандарда. Најзад, од 1962. први пут се примењује политика ограничења рађања, која је, нажалост, имала слабог ефекта. Треба, dakle, ipak признати неке заслуге тадашњих руководилаца који ће у време Културне револуције бити предмет најжешћих напада – они су успели да извuku Кинu iz драматичне ситуације.

Руководећа екипа ипак није успела да оствари стабилну власт. Иако склоњен Мао Цедунг је задржао огроман утицај и чврст ослонац у војсци у којој се један од његових бивших сабораца, Лин Бiao, постарао крајем 1962. да растура дело „Мао Цедунгове мисли“. Септембра 1962, на Десетом пленуму осме седнице Централног комите-

та, креће маоистичка контраофанзива. Народна армија ослобођења и њени хероји послужиће као модел, а унутар цивилне администрације увући ће се војска која представља паралелну хијерархију одану Мао Цедунгу. Међутим, „покрет“ који је покренуо Мао Цедунг суочава се с пасивним отпором партијског апарата. Крајем 1965. Мао Цедунг усмртава нападе против оних који су га критиковали током Великог скока напред или оних који су својим ставом манифестовали неслагање. То су били првенствено интелектуалци – Ву Хан, Денг Туо и Лиао Моша – чији су студенти позвани да јавно разоткрију идеолошка скретања која се крију у њиховим делима. Овај нови „покрет“, који је као и претходни могао да пропадне у сукобу с расположењем партије, напротив наилази на велики одзив у школама и на универзитетима. Добиће назив Културна револуција, који се пре свега односи на његову полазишну тачку. Позивајући се на младе, њихов ентузијазам и страсти, Културна револуција је доживела огроман бум који је познат. Ускоро охрабрени да усмере нападе не само против неколицине писаца већ против целокупног партијског апарата – прави циљ Мао Цедунга – и у опозицији уз најугледнијег вођу нове Кине, студенти и гимназијалци су имали утисак да представљају једну од највећих сила Кине и да поседују власт.

Културна револуција

Започета новембра 1965. нападима на неке писце, настављена сменом градоначелника Пекинга, министра културе и његовог помоћника, Културна револуција ће тек 1966. добити карактер праве револуције. На мети критика и напада нису више били само неколицина интелектуалаца и високих функционера, већ две главне државне и партијске личности: Лиу Шаоћи и Денг Сјаопинг, генерални секретар партије. Августа 1966. на Једанаестом пленуму је вештим маневрима уклоњен на нижи положај Лиу Шаоћи, а Лин Биао је проглашен за наследника Мао Цедунга. Истовремено су се, на позив Мао Цедунга, гимназијалци и студенти организовали у Црвену гарду. Задужени за судбину револуције, они прогањају, узнемирају, понижавају и често малтретирају све оне које сматрају контратреволуционарима – локалне руководиоце, интелектуалце или некадашњу буржоазију – бркајући, у својој оданости, жртве и профите. Током кућних претреса отимају и уништавају старе књиге и уметничка дела, понижавају и малтретирају, нагонећи по-

некад људе на самоубиство. Заузимајући на јуриш возове који су им стављени на располагање, пристижу на милионе у Пекинг из читаве Кине да би видели Мао Цедунга и испред њега дефиловали. Културна револуција сву своју снагу и жестину црпи из стремљења кинеске омладине: из њихове тежње ка чистоти и еманципацији, из њихове потребе да се исказују као пожртвовани и одани утицајној личности. Револуцију, током лета и јесени 1966, схватају као шансу да се прославе, велику прилику за ослобађање подсвесних и потиснутих жеља.

Крајем 1966, читавом Кином је завладала анархија. Напади црвених гардиста су у неким случајевима приморавали локалне руководиоце да напусте своје положаје тако да се није више знало ко држи власт. Циљ који је Мао Цедунг поставио био је достигнут и, убрзо, превазиђен – сваки ауторитет нестаје. На рубу очаја због експлозија црвених гардиста, организују се супарничке групе које се такође позивају на Мао Цедунга и сукоби су све чешћи. Долази до уличних борби у Шангају паралисаном штрајковима децембра 1966. и јануара 1967. У тренутку када се надвијају претња грађанског рата и опасност од одвајања читавих провинција, једино је војска остала делимично нетакнута. Њу ће све чешће потезати Мао Цедунг и Лин

Црвена гарда парадира улицама Пекинга, 1967. године.

Биао у завођењу реда и успостављању нове администрације, цивилне и војне, која је названа Револуционарни комитет. У мукотрпном трагању за компромисима, успостављање реда ће бити дуготрајан процес: започет у лето 1967, после велике јулске побуне у Вухану, биће окончан тек у пролеће 1969. И даље је званично владала Културна револуција али, де факто, у том дугом периоду нема ничег револуционарног. Зарад државне и партијске реконструкције позивају се стари кадрови које је отерала Црвена гарда, а биће рехабилитовани док се креће у нападе против „ултраплевичара“, односно против оних који су се надали правој револуцији и настојали и даље да је подигну. Многе ће разочарати нови тријумф опортуниста. Најнедисциплинованији црвени гардији су се уразумили, а малобројни нови кадровици проистекли из Културне револуције припојени су властима. Држава и партија, разорене током 1967. колико-толико су обновљене, уз значајне промене у руководећем кадру и с новом снагом војске. Лиу Шаохи је на октобарском Дванаестом пленуму 1968. смењен, а Лин Биао проглашен за наследника Мао Цедунга. Од тог тренутка ће велики вођа све више зависити од мале групе, касније познате као Четворочлана банда, а у којој су главни били Маова су-пруга Ђианг Ђинг и Лин Биао.

Мао Цедунг, Ђианг Ђинг и Лин Биао на премијери револуционарне опере
Црвени лампиони, 1968. године.

Културна револуција није била само операција чији је циљ био да омогући Мао Цедунгу поновно преузимање власти, већ се претходно развио веома широк покрет политичког потврђивања. Најчешће помињан циљ био је спречавање разводњавања револуције, спречавање, пре него што постане касно, успостављања привилеговане класе бирократа, предупређивање развоја догађаја сличног оном у Совјетском Савезу. Лиу Шаоћиа и руководиоце који су успели да поврате кинеску економију после Великог скока напред проглашавали су „ревизионистима“ они који су их нападали. То је зато што је „политика“ тада постављана испред економије. Идеје које су истицане током Културне револуције биле су пројекте духом Мао Цедунга: вечити циљ је био радикална промена друштва и понашања, укидање било какве разлике између физичког и интелектуалног рада, укидање свих привилегија и класа. Истовремено је строго примењивано правило о класном породичном пореклу, проглашавано на самом почетку и створене су касте унутар кинеског друштва. Они чији су родитељи били буржоаског порекла постали су парије у правом смислу речи. Други, исто толико важан аспект културне револуције, представљао је култ Мао Цедунга. Овај култ, који је организовао Лин Биао, невероватно се развио и, за неколико година, достигао неку врсту кулминације. Раствурање књиге сабраних мисли Мао Цедунга, *Мала црвена књига*, превазишло је све рекорде икада забележене. Сама слика „Великог вође“, његова биографија, његова дела били су предмет правог дубоког обожавања.

Крај маоистичке ере

Период од 1969. до смрти Мао Цедунга 1976. може се сматрати продужетком Културне револуције. Њени ефекти у свим областима још су се осећали. Друштвена и политичка криза је била веома дубока и обележила је све људе. Репресија, на чијем удару су се нашли млади и највернији, оставила је за собом много горчине. Ширили су се замор и хлађење према режиму. Трајно су завладали делинквенција и криминал, преваре и корупција, црно тржиште и недисциплина. Ефекти културне револуције су се катастрофално одразили на привреду. После дезорганизације железница, штрајкова и немира, смене руководећег кадра, дошло је до наглог пада производње. То ново страшно искуство, након кратког предаха после Великог скока напред, објашњава зашто је Кина, упркос храбrosti

и интелигенцији народа и невероватном напору предузетом после 1950, остала тако сиромашна и заостала у односу на остале земље Далеког истока.

На пољу образовања, уметности и књижевности, чистка је било толико радикална да су сви они који нису били проистекли из оквира званичне пропаганде – смењени. Школе и универзитети били су неколико година затворени – универзитети су много касније отворени – а велики број наставника је послат на село на преваспевање кроз физички рад. Што се музике и позоришта тиче била су дозвољена само нека дела која је одобрila Џианг Ђинг, промовисана у главног културног кадровика.

Културна револуција је имала одјека и на развој политичке моћи: од групе образованих угледника, каква је била на почетку, руководећа екипа се свела на шачицу одабраних и блиских оistarелом Мао Цедунгу, који су владали у атмосфери сумњичења и завере. Тајанствен нестанак 1971. Лин Биаоа који је оптужен за покушај узурпације, представљао је један од првих знакова еволуције режима у том правцу.

Године које су следиле од окончања терора 1969. до смрти Мао Цедунга 1976. јесу доба несигурности и борбе између супарничких фракција у државном врху. Културна револуција није званично одбачена, њени активисти су и даље били на високим положајима, насупрот својим жртвама, а многе теме тог времена и даље су актуелне. Међутим, наступа период pragmatizma: помаже се пољопривредна производња, а не политички активизам на селима; при селекцији студената не узима се у обзир њихово друштвено порекло, него квалитет. Од 1970. спроводиће се реална контрола рађања. Бивши руководиоци који су уклоњени у Културној револуцији, а међу њима и Денг Сјаопинг, враћају се на власт 1973. У периоду 1973/74. развија се велика кампања „критике Конфуција“ која циља пре свега на Чоу Енлаја, највећијег политичара кога је комунистичка Кина имала од свог настанка, а био је на страни оних који су давали предност економском развоју, владином деловању и образовању. Пошто је тријумфовао над својим противницима, Чоу Енлај је поново 1975. годину дана пре смрти, лансирао слоган о Четири модернизације који је представио још 1964. (модернизација индустрије, пољопривреде, војске, образовања и истраживања). Реч је о враћању угледа знању, стручности, техници, науци, производњи који су веома дugo сматрани реакционарним или сасвим секундарним у односу на револуционарно веровање. Међутим, у пролеће

1975. и у априлу 1976. маоистичка контраофанзива успева да изнова уклони с власти своје противнике.

Народна Република од смрти Маоа до краја деведесетих година

После смрти Мао Цедунга септембра 1976, могла се очекивати радикална промена кадра и политичке оријентације. Цедунга, међутим, наслеђује опскурни шеф полиције повезан с радикалним елементима, Хуа Гуофенг, и тек крајем 1978. прагматичари, међу којима је први Денг Сјаопинг, успевају трајно да преузму власт. Де-маоизација је отпочела. Период који је тада настуpio подсећао је на нову економску политику Совјета (НЕП), али и на године које су уследиле после катастрофалног Великог скока напред. Уз постепен повратак на породичну експлоатацију у селима, одобрено је оснивање малих приватних предузећа, успостављена је веза између новчане накнаде и производње што је имало директан ефекат на оживљавање сеоских активности, започиње узгајање култура у комерцијалне сврхе. Развијају се рибарство, хортикултура, сточарство. Приходи земљорадника се између 1979. и 1985. утростручују. Побољшавају се стамбени услови, саобраћај, снабдевање енергијом. Забринути због огромног заостајања Кине, нови руководиоци одлучују да прихвате технику и капитал Запада и Јапана. Истовремено, 1980. године окончава се дуга изолација земље. Кина, која је и даље у хладним односима са Совјетским Савезом и у сукобу с њим у Вијетнаму, приклучује се великим међународним организацијама.

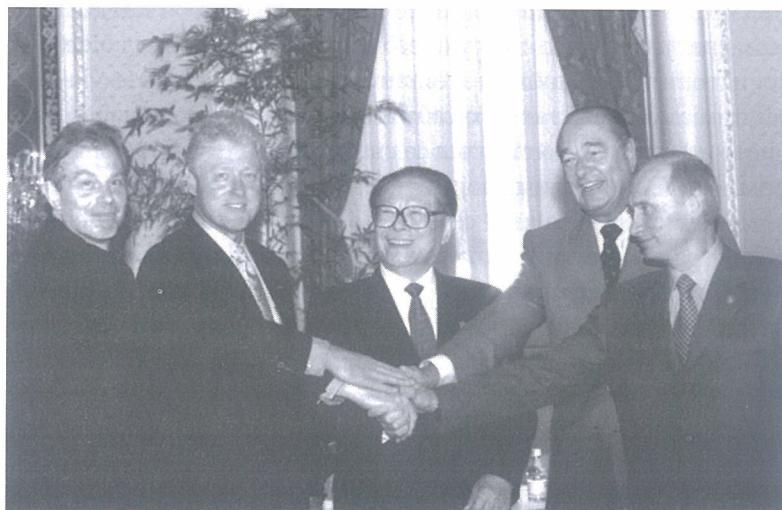
Попуштање стеге, постепен нестанак колективних структура, имали су за последицу стварање неједнакости између града и села, велике разлике у приходима и нове проблеме у управљању. Велико повећање цена пољопривредних производа приморава државу да на тешкоће у градовима реагује великим субвенцијама које повећавају дефицит и инфлацију. Године 1981. постаје неопходно успоравање инвестиција. Иако су на селу реформе успеле, оне су у индустриским и градским областима где је стари кадар остао на руководећим местима делимично пропале. Радници у државним предузећима и мали партијски кадровици чије су привилегије

угрожавали нови токови били су непријатељски расположени пре-
ма реформама.

Година 1984. је била година одлучујућег убрзања неопходних ре-
форми за развој. Предузећима је дата слобода руковођења и иници-
јативе и она постају независна и конкурентна. Слободно се форми-
ра готово половина цена. Образоване су економске зоне с посебним
статусом у Гуангдунгу, у Фуђиену и у доњем току реке Јангце, а че-
трнаест обалских градова је отворено за страна улагања. Банкарски
зајмови смењују државне субвенције. Ове реформе се већ после го-
дину дана манифестију спектакуларним напретком лаке индустри-
је и производње добра широке потрошње. Међутим, истовремено
одсуство сваке координираности, банкарска распуштеност, инфла-
ција, загушења у транспорту робе, проблеми са енергијом и сирови-
нама приморавају на повратак нове принуде у области слободних
цена и аутономије која је допуштена предузећима и провинцијама.
Тако се, од доласка реформиста на власт, смењују мере либерализа-
ције економије с неизбежним повратком на принудне мере.

Ипак, отварање према производима, техникама и страном ка-
питалу, успостављање дијалога са иностранством, чак и са Совјет-
ским Савезом и његовим савезницима, све то није било пропра-
ћено стварном променом режима. Руковођење јавним пословима
је остало у искључивој надлежности партије, односно касте при-
вилегованих. После страшног искуства с Културном револуцијом,
велике разлике у богатству, брзи пораст превара и корупције, вла-
давина новца, све то објашњава тешку моралну кризу у коју кине-
ско друштво запада од краја маоистичког периода. Као током крат-
ког периода што је уследио после Великог скока напред у периоду
1961–1964, слобода која је завладала селом оживела је, истовремено
са старим друштвеним и верским обичајима, облике породичне со-
лидарности за које се мислило да су с комунистичким моралом и
индоктринацијом дефинитивно ишчезли. Дошло се до две значај-
не тековине: права датог сваком да оснује мало независно предузе-
ће и, што је нарочито значајно, веће слободе говора. Обустављени
су тако дugo присутна присмотра и међусобно шпијуирање. Не
знајући до тада готово ништа о спољњем свету, Кинези су постали
осетљивији на велико заостајање своје земље. Отуда се изродило
дубоко осећање фрустрације. За многе себична трка за добром же-
вотом на сваки начин постаје једини животни циљ. Ипак су, већ
неко време, многи знаци указивали на дубоко незадовољство мла-
дих, њихову жеђ за слободом и независношћу; подсетимо, између

осталог, на студентску манифестацију у Кантону 1974. коју је супротно искористила Културна револуција, на „Пекиншко пролеће“ 1978. с плакатима на „зиду демократије“ који су изражавали наде младих на изласку из маоистичког периода и, не тако давне, велике студентске манифестације у пролеће 1989. на тргу Тиенанмен против корупције, друштвених неједнакости и одсуства праве слободе. Таква превирања никако није могла да толерише централна власт коју су угрожавале тежње ка аутономији приобалних провинција (првенствено Гуангдунг, тада у пуном процвату захваљујући тесним везама с Хонгконгом) и локални моћници у успону, као и дефицит пореских давања. И поред тога што је економске реформе поставио на нову основу, Дент Сјаопинг је веома вешто умео да оснажи утицај централне власти на уштрб локалних моћника на које је до тада морао да се ослања. Његови наследници, Ђианг Цемин и Чу Жунг-ђи, наставили су после 1993. с процесом преузимања власти у своје руке, уз строго контролисање кредита и каналисање инфлације. Национализам, који је умногоме помогао тријумфу комунистичке војске, мења своју природу. Њега одлучно промовишу руководиоци с циљем да повежу социјалистичку идеологију и допринесу обуздавању како центрифугалне силе, тако и демократске неодлучности. Враћање Хонгконга Кини 1997. пропраћено је испољавањем великог патриотског елана који је Пекинг охрабрио и добро искористио. Опадање Хонгконга и Кантона у корист Шангаја, ближег Пекингу, значајно је за централну власт.

Лидери
НР Кине,
Русије,
Француске,
САД и
Енглеске

Режим је приморан да се суочи с радничким немирима које изазива сувише дуго одлагана реструктурација државних предузећа, са сељачким бунама у северној Кини и добро познатим незадовољством интелектуалаца. Отуда његова радикализација и нервоза, исказивани унутар земље и споља. То потврђују прогон и репресија и кинеска колонизација Тибета и Синђианга, ракетни напади у Тајванском мореузу после општих избора и постављања Ли Тенгхуија за председника Тајвана, тражење повраћаја власништва над острвима Спратли, између југа Вијетнама и острва Борнео, сталне осуде дисидената – све то упркос манифестацијама у супротном смеру, као што су обнављање односа с Тајваном новембра 1998. и повољних одлука у корист неколицине дисидената с циљем смиривања западних захтева у вези с правима човека. Међутим, криза изазвана изненадним повлачењем великог прилива капитала од шпекулација који је упућен у земље источне Азије, смањен раст производње и пораст незапослености који се појављују од 1998. свакако ће отежати управљање сукобима. До тада су кинески руководиоци умели да покажу невероватну спретност балансирајући између захтева неопходног економског развоја и претњи друштвених немира.

Завршна напомена

Заједничка питања – нисмо ли дошли до доба глобализације – савремени политички и економски проблеми доприносе да готово заборавимо да Кина и све земље источне Азије нису обичан додатак западном свету. Ове земље нису изгубиле специфичности које дuguju својој историји тако дуго независној од историје Европе. Са својим традицијама, представом о себи и о свом месту међу народима, оне се не могу ставити у исти кош са светом који се некаквим чудом униформисао. Свет, у свим својим аспектима, и даље је много богатији и разноликији него што се мисли. Дуго је било уобичајено да се, с једне стране, постави „модерна Кина“, трансформисана утицајем Запада, а с друге, „некадашња Кина“ – чудно сажимање ранијих миленијума – управо због тог имплицитног уверења да на свету не може постојати друкчији модел развоја од западног модела и да постоји само један тип човека за сва времена и сва подручја: савремен западни човек. Отуда се намеће ово наивно питање: зашто Кина, која је тако дуго била „испред“ Запада, није кренула путем експерименталних наука? Видели смо колико је представа о непроменљи-

вој Кини, настала из контраста између њене привидне стагнације у 19. веку – управо у време када је доживљавала пуну друштвену и политичку промену – и индустриског и научног напретка Европе 19. века, оповргнута чињеницама. Такозвана „модерна“ Кина представља само најновију епизоду веома дуге еволуције. То и јесте био главни циљ ове књиге – да прикаже њен историјски развој у свој његовој самосвојности од краја неолита до наших дана.

Хиљадама година Кина је представљала врхунску цивилизацију читавог источног дела евразијског континента. Од њене прошлости остала је неисцрпна маса писаних докумената и материјалних остатака који су сваке године обогаћивани и обнављани новим археолошким открићима. У савременој епохи унижена од западних земаља и Јапана, Кина је у једном тренутку пожелела да стане на чело сиромашних земаља и да их поведе путем еманципације. Али маоистичка утопија – очекивање да ће сустихи индустријализоване земље упрезањем огромне колективне енергије и романтичним ослањањем на инвентивност стваралачког духа народа, бескласно друштво, без бирократије, без државног апарата, једнакост града и села – та утопија је проузроковала огромне и јалове патње, довела до драматичних неуспеха, што је само повећало заостајање Кине и решење учинило још тежим. Неумесно би било поредити Кину с Тайландом, једном од најдинамичнијих земаља у сфери азијског бума како се то доскора називало, јер су тешкоће с којима је Народна Република Кина морала да се суочи непосредно по свом настанку биле страховите: наследила је огромну земљу упропашћену дугим ратовима и при томе једну од најсиромашнијих на свету. Уздизање ове велике државе у року од неколико година морало је изазвати готово опште дивљење. После маоистичког периода Кина је, уз помоћ стране технологије и капитала, кренула путем реконструкције и одбацила део притиска наслеђеног из комунистичког периода.

У периоду 1950–1980. потиснута на копно, сада се поново отвара према мору. Приморске провинције су прве захваћене модернизацијом. Долази до једне од великих осцилација у историји. Логично је да модернизација земље не може да се ограничи само на њену економију и производњу. Кинеска омладина је то добро схватила. После искуства из пролећа 1978. када је демократија захтевана као пета тачка модернизације, а што је плаћено дуготрајним затварањем, 1989. године су лансирани слогани од 4. маја 1919: наука и демократија. Млади знају да, у времену у коме владају цинизам и корупција, земљи највише недостаје поштовање закона и једнакост

пред њима. Комунистички режим је, међутим, већу предност давао индоктринацији него владавини закона, уз непрестано међусобно ухођење у оквиру малих колективса. Сасвим је логично што је нестанком система ухођења и потказивања, после трагичне погрешке Великог скока напред и Културне револуције, демократија постигла алармантан и брз напредак. Ипак, и даље су неопходне дубоке промене институција и друштвеног и индивидуалног понашања како би се Кина извукла из тешкоћа. Било би погрешно веровати да ће у томе успети слепим подражавањем Запада. Оно што је њој својствено не мора да представља универзалну норму, као што ни све из западног света није синоним напретка. Кина, ништа више од Запада и Јапана, нема разлога да негира своју прошлост.

Запад је, несумњиво, одвећ брзо поистоветио модернизам са западњаштвом и рекло би се да још није свестан озбиљног недостатка које за будућност представља непознавање источног дела човечанства, његове историје и корена.

Западна цивилизација је цивилизација коју најбоље познајемо и којој стално посвећујемо значајан број студија и истраживања. У име упорне традиције, ми је чак издвајамо од сасвим близског нам „Оријента“ за који се везује читава европска историја и с којим смо повезани најтешњим спонама. Колико год да су неоспорни разлози за величање европске цивилизације она свакако није једина која је допринела стварању модерног света; без обзира на њен велики утицај, утицаји земаља око ње нису беззначајан предмет академског проучавања. Недовољно пажње која им се указује не представља само неправду, већ и нама наноси штету. Индија, Кина или Јапан много су боље обавештени о нашој историји него што смо ми о њиховој.

На крају треба додати и то да кинеска цивилизација поседује две особености које ниједна друга нема – једина је оставила за собом тако велику количину континуираних сведочанстава о свом развоју, првенствено текстова, али и записа и археолошких остатака, а у свим областима се тако дуго развијала независно од западног света. За разлику од западне цивилизације, која је одавно почела да се проучава и коментарише, многа документа кинеске цивилизације тек треба да се открију и проуче. Тај далеки свет, који се уобличавао и мењао независно од западног света, омогућава нам у својј својој оригиналности компаративан прилаз – не уопштен и површан, већ историјски датиран.